

СВІТЛАНА ВЕЛИЧКО,

аспірантка

*Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені В.Винниченка*

м. Кропивницький

svitlanaveli4ko@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ РОМАНІВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК», «СВІТОВАН»

Статтю присвячено дослідженню інтертекстем як конкретних виявів міжтекстової взаємодії, наявних у творах Мирослава Дочинця, та філософських аспектів інтертекстуальності аналізованих художніх текстів автора. Представлено експліцитні інтертекстем (імена, назви творів, цитати) та імпліцитні форми (алюзії, ремінісценції тощо). Розглянуто функції інтертекстем у процесі читацького сприйняття.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстем, алюзії, цитування

Однією з найвиразніших особливостей постмодерністської літератури є її інтертекстуальність. У наукових працях М.Бахтіна, теоретичних обґрунтуваннях Ю.Крістевої, Р.Барта доведено, що кожен літературний твір постмодерністської літератури можна сприймати як частину міжтекстового виміру, зв'язок художніх творів, культур, дискурсів. Юлією Крістевою було запропоновано поняття інтертексту, але у працях Михайла Бахтіна ми зустрічаємо роз'яснення про діалогізм літературних форм, а ще задовго до зазначених досліджень (Ю.Крістевої та М.Бахтіна) у літературознавчих розвідках існувало уявлення про те, що жоден текст не може бути написаний без наслідування попередніх текстів та урахування літературних традицій. Тому інтертекстуальність твору визначають як сукупність текстів, що

відбилася в ньому. «Будь-який текст – це інтертекст: на різних рівнях, у більш чи менш у пізнаваній формі в ньому присутні інші тексти – тексти попередньої культури й тексти культури теперішньої; будь-який текст – це полотно, зіткане з цитат, що були у вжитку...» [9, с.48]. У дослідженнях також визначено такі види інтертексту: цитування, самоцитування, алюзії, ремінісценції, інтерпретації, експерименти з мовою твору, виділення окремих абзаців, фраз, які потребують більшої зосередженості думки читача. Ці види інтертексту розподіляють на експліцитні інтертекстеми та імпліцитні форми.

Прослідкуємо інтертекстуальний характер творів Мирослава Дочинця, спираючись на класифікацію, запропоновану дослідницею Н.Фатєєвою: цитатність (цитати, алюзії), паратекстуальність (відношення тексту до свого заголовка, епіграфа), метатекстуальність (інтертекст-переказ, дописування «чужого» тексту), гіпертекстуальність (осміювання, пародіювання), архітекстуальність як жанровий зв'язок [12, с.120-160].

«Хто я, звідки я, для чого я? І куди я йду?» – це низка питань, що об'єднує книги Мирослава Дочинця. А відповідь на них автор знаходить у філософських трактатах, релігійних доктринах, наукових теоріях, міфах та світовій літературній класиці. Прямі посилання на філософські концепції Сократа, Платона, Григорія Сковороди, книги Порфирія Іванова, Сирахи, Гомера, Даніеля Дефо, Стендаля зустрічаємо у «Віснику», «Світовані» Мирослава Дочинця, які з точки зору наявності інтертекстуального зв'язку є найбільш репрезентованими. Відчутна метатекстуальність творів цього автора та Івана Багряного, Олександра Довженка, Михайла Коцюбинського, Володимира Арсенєва тощо.

«Та слово за слово – і я поволі виуджував із нього читацькі зізнання. Любив він (Світован) давніх «мислительних» авторів – Канта, Спінозу, Сенеку, Марка Аврелія, Гесіода, Плутарха, Монтеня, Гьоте, нашого Сковороду», «Знав майже напам'ять всього Кобзаря. Кохався в Гоголі. Про

Чехова казав, що це «різьбяр у слові...», «З особливою охотою говорив про Дон Кіхота» [5, с.103-105].

У центрі системи романів Мирослава Дочинця «Вічник», «Світован», «Криничар» перебуває старий мудрий чоловік, виразник життєвого досвіду та національних особливостей. Його історії переростають рамки особистісної біографії, сягаючи рівня глибших філософських узагальнень.

Автор навіть імена дає своїм героям нетрадиційні, виділяючи їх як унікальні особистості, що втілюють духовну, психологічну неповторність – екзистентність. Вічник, Криничар, Горянин, Світован – це промовисті метафори виголошуваних істин.

Філософський енциклопедичний словник подає тлумачення слова «світ» (частини імені героя Світован) як «все те, що оточує людину, і те, що знаходиться всередині неї...» [5, с. 567]. Саме цей філософський зміст і вкладає Мирослав Дочинець в образ героя: «Був якимось у собі і в просторі водночас» [5, с. 5], «...цей живий світ, у якому все суще ув'язнене в єдине вселенське намисто» [5, с. 24], «Чоловік, що носить у собі жадібність до природи...Світ у світі. Світ Світована» [5, с. 51].

Сповіддю карпатського мудреця, якого називали Знахарем, Знатником, Відуном, Характерником, Вічним Дідом, є книга «Вічник» Мирослава Дочинця, створена як «частина міжтекстового виміру»: «Наситився я за життя книгами, пересіяв через душу їх мудрість, залишивши собі на карбі хіба що дрібку – як солі, котру береш із собою в недалеку дорогу. Віщі ряди слів стоять перед очима, як рідні лиця; і маю я що повісти світу, маю що видобути зі споду душі і мушу; і прошу на се благословення, сил і снаги, щоб написане мною не мертвим саваном лягло в гробниці пам'яті,- а живою водою на людський хосен і спожиток» [3, с. 4].

Герої Мирослава Дочинця уособлюють сковородинський ідеал «природної людини» (подалі від цивілізації, мирської суєти, фальшивих

цінностей, прагнення слави, визнання). Їх спосіб життя перегукується з даоським вченням – шляхом звільнення від хвороб, скорботи, старості, від хвилювань про смерть. Прихід хвороби тлумачиться як порушення законів Природи, так як організм є її частиною: «Не треба боятися хвороб. Це не кара за гріхи, а спосіб вилікувати гріховне, очиститися, оновитися. Не треба боятися і болю і боротися з ним. Святі вважали біль за дар...» [4, с.65] Поради із книг Мирослава Дочинця вибудовуються в певну систему дій. Про це зазначив доктор медичних наук, академік В. Білоног: «Це свіжий струмінь у сучасні дієтологію, валеологію, соціальну психологію і людинознавство».

Життєві шляхи героїв – це мандри, перетини з людьми, які діляться своїм досвідом, знаннями, мудрістю, втілюючи концептуальне міркування про те, що «немає в нас серед людей ні ворогів, ні друзів, але кожен з них - малий чи великий учитель, що, як придорожній стовп, направляє твій поступ». Звідси, до речі, і жанрове тяжіння автора до пригодницько-притчевої форми оповіді. Спокійна, можливо, навіть медитативна розповідь у часи прагматизму, грошей і матеріальних благ, озлобленості, невизначеності наповнює живлющою енергією, орієнтує на духовні цінності, добро і людяність: «У стяжанні духу – наша сила, наш порятунок, наш духовний стрижень. Кожен наш день – це сходження на вершину і падіння в нікуди. Якщо весь світ проти тебе – і люди, і обставини і природа – ти мусиш піднятися і піти. Бо є субстанція і твоя природа, яка ніколи не буде проти тебе, вона – завжди з тобою».

Відомо, що Григорій Сковорода, згідно зі своєю філософією самопізнання, практично долає найдовший шлях, який може пройти людина, шлях до самого себе і доходити висновку, що істина в середині нас, справжня мудрість полягає не в її здобутті, а в тому, щоб жити в істині, володіти розумом, настоящим на совісті. Пізнання світу, автором якого є Бог, і пізнання самого Бога - це дорога до самопізнання героїв Мирослава Дочинця: «Внутрішня мудрість живе в нас. А з нею і внутрішня сила. Звертаймося до неї. Вона цього чекає. Зціліть себе. Свій дух і тіло» [4,с. 65]. «Є лише любов

до сродного діла і знання діла», «Ніщо так не кріпить нашу долю, як сродне діло», – наслідуючи «некнижного любомудра», вторить Світован [5, с. 107, 154]

Переказ історії перебування Сократа в темниці («Вічник») дає можливість вивести провідні думки його філософії: уміння користуватися спокоєм, визволяти душу від примх тіла, визначити, що вищий набуток в житті – Любов, та, звичайно, дійти істини: «...я тільки знаю, що нічого не знаю». Свої погляди герой погоджує з Платонівськими «...люблячі серця відшуковують одне в одному свою подібність, любов є не що інше, як спілка розділених часток єдиної колись істоти» [3, с. 92].

У романі «Світован» віднаходимо неповну цитату Фрідріха Ніцше: «Хто бореться з чудовиськами, тому слід остерігатися, щоб самому при цьому не стати чудовиськом. І якщо ти довго дивишся в безодню, то безодня теж дивиться в тебе», – яка стверджує, що ми змінюємося, потрапляючи в інші більш важкі умови, оточення може змінити нас. У Мирослава Дочинця цитата набуває іншого змісту: «Якщо довго плекати хвороту, то вона розкублиться, як зозулине дитя» [5, с. 162].

Гіпертекстуальність з пародіюванням відчутна й оповідах про Одиссея: «Був на світі один чоловік, смішний, як я. Все його з дому кудись тягло. Двадцять років поневірявся морями. А звався Одиссей», « Видати, завзятим волоцюгою був Одиссей!» [3, с. 123, 227]. Автор, використовуючи інтертекстеми в дусі постмодернізму, іронізує над стереотипним сприйняттям оповідей про Одиссея.

У якості інтертекстем письменник використовує прецедентні імена Одиссея, Дон Кіхота: «Ти називаєш себе Світованом, бо перейшов світ, то скажи: що є людина, що є світ?» – я б відповів: « Се ми і є, і се наш світ. І тому Господь нас не судить і підтримує наш крихкий світ обома руками. Се відкрив мені мій далекий у часі і просторі брат Дон Кіхот. Брат по духу...» [5, с.106].

Якщо сприймати твір у межах філософської (притчової) умовності, то алюзія виникає і до романів Володимира Арсеньєва «По Уссурійському краю» та Івана Багряного «Тигролови»: «Коли я перегодом бродив Уссурійськими нетрями, мій попутник-китаєць називав «людьми» тигрів, ізюбрів, ведмедів, кабанів і навіть мурахів» [3, с. 124], «Прохопився я від теплового повіву в лице. Розтулив очі і увидів інші очі – як дві великі сливи. А під ними – мокра зморщена рийка. Ведмідь!»[3, с.11].

Згадки про дитинство Вічника викликають алюзію дитинства Довженкового Сашка із кіноповісті «Зачарована Десна». Порівняємо: «Отак, як дід любив сонце, так його мати, як я теж уже аж потім довідався, звали Марусиною, любила прокльони. Вона проклинала все, що попадалось їй на очі...», – описує Олександр Довженко та «Між нами крутилася, як веретено, баба. Така ж суха і чорна...Сусідкам вона всі кишки попереїдала. Бабиного язика боявся навіть сільський піп», – пише Мирослав Дочинець. А опис діда Андрія, бородатого, в грубому вовняному светрі, із роману «Світован» нагадує Хемінгуея.

Опис життя в лісових хащах перегукується із перебуванням Робінзона Крузо на безлюдному острові (добування їжі, майстрування житла та одягу, фіксування часу тощо). А море біля острова Крит, де відпочивав герой Дочинця після тяжких поневірянь, пахло, як і старому Сантьяго («Старий і море» Хемінгуея), рибою і жінкою. Не можливо оминати архітекстуальність, що наявна у звертання до острова: «Будь здорова, колиско, що народжує богів і обертає людей у герої, а сліпих робить Гомерами, що відкривають народам очі! Спасибі, веселий Мінотавре, за те, що подарував мені ще один лабіринт земного пізнання» [3, с. 250]

Перечитавши описи боїв, які точилися на Карпатській Україні, знаходимо перегуки з батальною тематикою та описовістю Еріха Марія Ремарка («На Західному фронті без змін»). Це розповіді про молодих людей, що їх занапастила війна, покоління, яке Хемінгуей назвав «втрачене».

Мирослав Дочинець, спираючись на власну історію, написав: «Що ми, діти, до цього виділи, що знали? Може ми й знали, гуртуючи рої в Хусті, що на тому притисянському полі пріспіє вмирати. Ми ще не знали, як жити, а вже мусили вчитися вмирати за тебе»[3, с. 8-9]. Нагадає нам і спартанців опис мартового поля, що пробудилося на сівбу, а було засіяне людськими тілами: «А далі було те, про що знають усі. І про що не знатимуть ніколи, бо тайну ту забрали з собою навіки ті 3000 караників, що йшли проти залізного вітру з прапорцями» [3, с. 178]

У творі Мирослава Дочинця знаходимо пряму цитату книги Стендаля: «Тюремник менше думає про свої ключі, ніж арештант про свої ґрати» [3, с. 217].

Архітекстуальність жанрового зв'язку з імпресіоністичною новелою Михайла Коцюбинського «Intermezzo» відчутна у романі «Світован», де юнак, утомлений проблемами міста, з'являється у діда Андрія, спочиває у душевному забутті, відновлює сили і повертається назад.

Джерелом ідейно-філософських концепцій прози Мирослава Дочинця залишається Біблія. У його творах ми зустрічаємо і прямі цитати: «В поті чола будете їсти хліб свій», «Лікарю, зціли себе сам!», «Лікареві – лікареве. Господу – Господне», і алюзії: «І той, майже біблійний, сон (про рибу) не полишав мене увесь день, стояв перед очима» тощо.

Біблійні мотиви спостерігаємо в окремих уривках, зокрема: «Може, й ліпше вмерти на Голгофі, ги на Красному полі, – вповів я. – Ближче до Господа» [3,с. 6] та згаданих притчах про блаженного Лавра, про святого Августина, про пшеницю.

Знайшли своє відображення у творах Мирослава Дочинця і народні легенди, міфи, перекази, прислів'я, приказки, співанки. Із уст травника звучить розповідь про цвіт папороті на Купала та оповідка про її косичку, але з науковим підґрунтям.

Для творчості Мирослава Дочинця характерною є інтерпретація світової класики, філософських трактатів, народної мудрості у руслі постмодернізму, що передбачає гру з образами, мотивами, пародіювання, деконструкцію сюжетів. Слід зазначити, що у художніх текстах автора присутній культурний код, представлений чужою мовою у середині власної мовленнєвої системи, що сприймається не як цитування, а як власна модель світосприйняття, так і інтертекст як гра з чужим словом, що потребує певного трактування. Наведені уривки підтверджують, що інтертекстуальність виконує в романах одразу кілька функцій: втягує читача в інтелектуальну гру, змушує працювати пам'ять, ерудицію, аби вгадати претекст та декодує інтертекстеми, запускає процес асоціацій з сюжетами. Експліцитні маркери інтертекстуальності – наявність імен і назв (Сковорода, Сократ, Оноре де Бальзак, Стендаль, Олександр Великий, Одиссей, Дон Кіхот та інші), а також цитати – актуалізують культурний код.

Завдяки використанню інтертекстем сучасним українським прозаїком розширюється палітра додаткових смислів творів. Тому проведене дослідження може бути використане для порівняльного аналізу інтертекстем, архетипів і символів художніх творів Мирослава Дочинця та їх інтерпретації у руслі постмодернізму.

Література

1. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин. – М. : Эстетика словесного творчества, 1986. – 9–191 с.
2. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (32). – 2014.- С.8-12.
3. Дочинець М.І. Вічник / Мирослав Дочинець.- Мукачево: Карпатська вежа, 2013. – 280с.

4. Дочинець М.І. Многії літа. Благії літа / Мирослав Дочинець.- Мукачево: Карпатська вежа, 2014. – 148с.
5. Дочинець М.І. Світован. Штудії під небесним шатром / Мирослав Дочинець.- Мукачево: Карпатська вежа, 2014. – 232с.
6. Зборовська Н. Психолоаналіз і літературознавство: Посібник / Н. Зборовська. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с.
7. Літературознавча енциклопедія у 2-х т. / [автор-укладач Ю. Ковалів]. – К.: Академія, 2007. – Т.1. – 237 с.
8. Лотман Ю.М. Текст в тексті / Ю.М.Лотман // Статті по семиотике и топологи культуры.- Т.1.-Таллінн: Александра, 1992. - С.198
9. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Натали Пьеге-Гро. - М.: Издательство ЛКИ, 2008. - 53с.
10. Свята Біблія – Святе Письмо Вітхого і Нового Завіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isuspan.com/Slovo/but.htm>.
11. Сковорода Г. Діалог, або розмова про давній світ//Твори: В 2-х Т.-К.: Обереги.-Т.1.-С.313
12. Фатеева Н. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Н. Фатеева.- М.: Агар, 2000. - 280с.
13. Філософський енциклопедичний словник/ [ред. В.І.Шинкарук]. – К., Абрис, 2002.

Svitlana VELYCHKO

Кропувнытскуу

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE INTERESTUSALITY OF ROMANS

MIROSLAVA DOCHINTSYA " Vichnyk", " Svitovan"

The article is devoted to the study of intertexts as concrete revelations of intertextual interaction, available in the works of Myroslav Dochynets, and the philosophical aspects of the intertextuality of the author's artistic texts. Explicit intertexts (names, titles of works, citations) and implicit forms (allusions, reminiscences, etc.) are presented. The functions of intertexts in the process of reader perception are considered.

Key words: intertextuality, intertexts, allusions, citation

Светлана ВЕЛИЧКО

г. Кропивницкий

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ РОМАНОВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ВЕЧНИК», «СВИТОВАН»

Статья посвящена исследованию интертекстем как конкретных проявлений межтекстовых взаимодействий, имеющих в произведениях Мирослава Дочинца, и философских аспектов интертекстуальности анализируемых художественных текстов автора. Представлены эксплицитные интертекстемы (имена, названия произведений, цитаты) и имплицитные формы (аллюзии, реминисценции и т.п.). Рассмотрены функции интертекстем в процессе читательского восприятия.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекстемы, аллюзии, цитирование.

Стаття надійшла до редколегії